

BIOETICA, LA APROAPE PATRU DECENII DE LA LANSAREA CONCEPTULUI

dr. **Constantin BOGDAN**
Universitatea din București

Abstract

If the history of medical ethics is confronted with early medical practice, bioethics, branch of the ethics, is a much younger science, its birth year being 1971, when the American medical doctor Van Renssalaer Potter published the paper "Bioethics: Bridge to the Future".

The progresses of research in biology and medicine were accompanied by legitimate concerns relating to possible slippages, flaws of control and risks of human rights and dignity disregarding; especially the biotechnologies have revolutionized molecular biology, genetics, but have also fetched the risk of genetic manipulation, eugenics, reproductive medicine (in vitro fertilization, reproductive human cloning, possibility of choice and determination of the future foetus gender), predictive medicine (with possible discriminations based on genetic criteria in employment, insurances), tissues and organs transplantation (with the risk of illicit trafficking and marketing), pharmaceutical industry progresses, and the increasingly strong orientation towards a market and profit economy, in detriment of the moral model, with increasingly frequent effects of launching insufficiently tested products, with possible important side effects, into the market, experiments on humans and animals, dilemmas in taking decisions in terminal states (euthanasia and assisted medical suicide), environment artificiality, destruction of the biodiversity, biosphere damage, and last but not least, genetically modified organisms penetrating the food production practice.

Bioethics is a trans-disciplinary field with the objective of examining all the aspects of the life and health at the impact with the results of the biomedical research and biotechnology and their application, reviewed in the light of moral values and principles. In the meantime, the bioethics has evolved, and national and organisms international emerged (bioethical committees); the United Nations, UNESCO, WHO, the EU have developed specific monitoring and control tools. The milestones of this evolution and development are presented broadly in the paper.

Keywords: ethics, biological diversity, transdisciplinarity

Dacă istoria eticii medicale se confruntă cu începuturile practicii medicale, *bioetica*, ramură sau fiică a eticii, este o disciplină, o știință după alții, mult mai tânără, anul nașterii sale fiind 1971 când medicul american *Van Renssalaer Potter* publică lucrarea „*Bioethics: Bridge to the Future*”.

Progresele cercetării în biologie și medicină, domenii importante ale cercetării științifice în general, factori esențiali ai dezvoltării umane s-au însoțit și de îngrijorări legitime legate de posibile derapaje, scăpări de sub control și riscuri de atingere a drepturilor și demnității omului și chiar a integrității sale fizice și devenirii biologice; în mod deosebit biotehnologiile au revoluționat biologia moleculară, genetica, dar au adus și riscul manipulării genetice, a eugenismului, medicina reproductivă (fertilizarea in vitro, clonarea reproductivă la om, posibilitatea de alegere și determinare a sexului viitorului făt), medicina predictivă (cu posibile discriminări pe criterii genetice la angajare, asigurări), transplantul de țesuturi și organe (cu riscul traficului ilicit și comercia-

lizarea acestora); apoi progresele industriei farmaceutice și tot mai puternica orientare spre economia de piață și profit, în dauna modelului etic, (cu efecte din ce în ce mai frecvente de lansare pe piață a unor produse insuficient testate și cu efecte secundare), experimentul pe om și chiar cel pe animale, dilemele luării de decizii în stările terminale (eutanasia și suicidul asistat medical); artificializarea mediului, distrugerea biodiversității și atingerea biosferei, în sfârșit, dar nu în ultimul rând, organismele modificate genetic, pătrunse în practica producției agro-alimentare (cu riscuri posibile pentru eventuale mutații în funcționarea organismelor consumatorilor) ș.a.

Bioetica este așadar un domeniu supra-disciplinar și transdisciplinar care are drept obiect examinarea tuturor aspectelor vieții și ale sănătății la impactul cu rezultatele cercetării biomedicale și a biotehnologiilor și aplicării lor, analizate în lumina unor valori și principii morale.

Enciclopedia franceză de bioetică din 2002 (ce conține 1000 de pagini cu contribuția a

peste 100 autori) definește bioetica „drept preocuparea pluridisciplinară de opinii și activități cu scopul de a clarifica și rezolva probleme etice suscitade de știința și biotehnologiile biomedicale actuale”.

Conform definiției clasice bioetica, deși pluridisciplinară, are un domeniu oarecum mai restrâns la *intersecția științelor biomedicale, biotehnologiilor cu sănătatea și drepturile omului*. Există însă în ultimul timp, opinii care tind să lărgască sfera bioeticii, dincolo de medicină și la alte evoluții ale cercetării și practicii contemporane care condiționează starea de sănătate și drepturile omului; astfel, bioetica și-a inclus printre preocupări și probleme din sfera agro-alimentară – organisme modificate genetic, din cea a mediului – conservarea biodiversității, apărarea biosferei, drepturile animalelor, cu referire în primul rând la experimentele pe animal.

Dacă unii autori socotesc că bioetica se delimitează ca o știință, alții au opinii diferite sau mai nuanțate.

Gh. Scripcaru: „Bioetica nu este nici știință și nici o etică nouă (continuă deontologia medicală sub forma eticii neohipocratice), ci o preocupare pluridisciplinară, de frontieră cu ideologiile actuale, cu filosofia, teologia și dreptul. Prin faptul că astfel atrage alte discipline și societatea civilă, ea depășește controversile și instabilitatea.”

Constantin Maximilian: „Bioetica este un punct de întâlnire al tuturor celor care urmăresc destinul uman supus presiunilor științei”.

Bioetica răspunde astfel unei triple realități (*Gh. Scripcaru*):

- reprezintă un spațiu de întâlnire a diferitelor ideologii, concepții morale, filozofice etc. cu ajutorul cărora rezolvă conflicte de valori pentru a elabora principii universale agreeate de preocupările disciplinare, sinteze comunicabile care exclud tehnofobia, manifestându-și astfel preocuparea descriptivă și normativă în domeniul bio-medicinei;
- este transparentă opiniei publice ca în orice societate pluralistă și deschisă;
- este sursa unor multiple instituții locale, naționale și internaționale, generând multiple interese de societate civilă precum asociații ale bolnavilor, medicilor, cercetătorilor din domeniul științelor vieții, etc.,

astfel de instituții publice și private existând și în România

Deși bioetica are un act de naștere relativ recent (1971), rădăcinile gândirii și reflexiilor asupra acestui domeniu sunt mult mai vechi, exemplu: experimentul din Alabama, SUA: bolnavi de sifilis, cetățeni de culoare, lăsați fără tratament spre a „se cerceta” evoluția sifilisului netratat; un alt exemplu au fost experiențele din timpul celui de-al 2-lea război mondial inspirate de teoriile rasiale care au dus la crime de genocid la care, din păcate, au participat și medici.

Pe de altă parte, progresele deosebite ale științelor vieții, asemănate cu alte mari descoperiri - fiziunea nucleară, cucerirea cosmosului, au dus la nevoia de a le da un sens uman, în raport cu noua ideologie a drepturilor omului ce s-a afirmat viguros, ca o consecință a abuzurilor menționate, dar și a altora.

Progresul rapid al cercetărilor în biomedicină și în biotehnologii și aplicațiile acestora s-au însoțit din păcate și de un revers al medaliei: derapaje și abuzuri care, au încălcat drepturile omului sau chiar au atins integritatea sa fizică și devenirea biologică.

Denumirea de bioetică a noii orientări a fost dată de medicul american Van Rensselaer Potter (inspirat de lucrarea pastorului *Joseph Fletcher*, care, în 1950 a scris și publicat „*Morală și medicină*”, în care pleda pentru autonomia bolnavului, cu dreptul său la informare și consimțământ), Potter, în lucrarea sa „*Bioetică și supraviețuire*” din 1971, definind bioetica drept „*un proiect normativ de bună utilizare a științelor biomedicale pentru ameliorarea calității vieții*”.

Bioetica s-a născut astfel dintr-o necesitate privind impactele posibile ale științei asupra drepturilor omului, s-a constituit într-o preocupare specifică și a generat o multitudine de alte preocupări cunoscute sub numele de biotehnologie, bioriscuri, biopotere, biopolitică, biosecuritate, bioteroare, bioprospetare sau biodrept.

Privind relațiile bioeticii cu științele vieții, acestea au în vedere cunoașterea prin știință care este o necesitate și o datorie.

Cunoașterea, știința, per se, este nenormativă, deci nu are mesaje etice și nu are sarcina de a deosebi binele de rău (*A. Huxley*, în „*Minunata lume nouă*”). Știința este deci neu-

trală, valoarea descoperirilor sale fiind atestată de etică.

Poate exista „arta pentru artă”, dar nu și ”știință pentru știință”, pentru că știința are sens doar dacă servește omului, ori s-a dovedit că uneori aplicațiile științelor pot dăuna omului.

După lansarea conceptului a urmat o internaționalizare rapidă favorizată și de politizare (în sensul bun al noțiunii), conducerile politice ale statelor asumându-și necesitatea acestui nou instrument de apărare a drepturilor omului, de promovare a avantajelor pentru umanitate a progreselor științei și prevenire și eliminare a riscurilor.

Concomitent, urmare a progreselor în cercetarea bio-medicală și în aplicațiile cercetărilor, urmare a evoluției biotehnologiilor, bioetica și-a extins câmpul de acțiune.

Spre a fi eficace, a fost necesar sprijinul politic, elaborarea de legislații. Problemele cele mai stringente au prilejuit dezbateri în parlamente și au fost incluse în programele politice ale guvernelor.

Au apărut, la recomandarea organismelor internaționale – ONU, UNESCO, OMS – și a celor regionale – Consiliul European, Parlamentul European, Comisia Europeană, Organizația Arabă pentru Educație, Cultură, Știință (ALECSO); Organizația Mondială a Proprietății Intellectuale (OMPI), FAO, OCDE, Asociația Medicală Mondială, Asociația Mondială Amicii Copilului (AMADE), Consiliul Internațional pentru Știință (CIUS), Disabled People's International (DPI) ș.a., organisme naționale specializate, comitete independente cu misiuni de consultare și avizare, expertiză în elaborarea de documente, principii și legi.

În mod deosebit, în raport cu misiunea care revine prin actul său constitutiv, s-a implicat Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură, UNESCO; astfel UNESCO și-a edificat două instrumente *Comitetul Internațional de Bioetică* (CIB) în 1993 și *Comitetul Interguvernamental de Bioetică* (CICB) în 1997 care au devenit imediat după înființare foarte active.

Alte organisme internaționale specializate: *Grupul European de Etică* (GEE), *Human Genom Organisation* (HUGO), *Asociația Internațională de Bioetică* (AIB) au lansat și lansează Programe și documente recomandate statelor și guvernelor.

UNESCO adoptă la a 29-a Conferință Generală din noiembrie 1997, *Declarația Universală asupra Genomului Uman și Drepturilor Omului*, urmând ca principiile incluse în acest important document să fie cât mai curând posibil transpuse în realitate.

Ca rezultat, la a 30-a sesiune din 1999, Conferința generală UNESCO aprobă ghidurile pentru implementarea Declarației Universale asupra Genomului Uman și Drepturilor Omului, redactate de CIB și aprobate de CIGB. *Declarația Universală asupra Genomului Uman și Drepturilor Omului* a reprezentat un moment de referință în activitatea din domeniul bioeticii a UNESCO; a fost aprobată în unanimitate cu aclamații la Conferința Generală din 11 noiembrie 1997 29C/ Rezoluția 17 și adoptată de asemenea de Națiunile Unite în adunarea Generală în 1998. Documentul care este un instrument de mare utilitate este fondat pe patru pilieri:

- unitatea și unicitatea persoanei umane;
- libertatea de cercetare;
- solidaritatea între oameni;
- cooperarea internațională;

De-a lungul timpului UNESCO a inițiat 5 Conferințe asupra Genomului Uman: Brazilia 1992, China 1994, India 1995, Mexic 1997, Namibia 1999.

Au urmat alte documente la fel de importante – „*Declarația privind Confidențialitatea Datelor Genetice*”, „*Convenția asupra biodiversității*” și, mai recent, „*Declarația privind Normele Universale în materie de Bioetică*” (2004) considerată inițiativa cea mai importantă a UNESCO; ideea a fost avansată pentru prima dată în cadrul lansării „*Programului de Bioetică: priorități și perspective*” (Rezoluția 31C/22, 2003); la a 33-a sesiune prin Rezoluția 32C/24 se încredințează CIB primele etape ale elaborării și implementării noii Declarații.

Dincolo de marile provocări lansate Bioeticii – Genomul Uman, Clonarea, Cercetarea pe embrioni umani și Eutanasia și suicidul asistat medical, o multitudine de alte probleme au implicat domeniul bioeticii, au prilejuit reuniuni ale experților, rapoarte, dezbateri; între acestea: bioetica și cercetarea genetică, alimentația, biotehnologiile vegetale și etica, etica accesului la tratamente experi-

mentale și experimentele asupra subiecților umani, utilizarea în cercetare a celulelor sușe embrionare, solidaritatea și cooperarea internațională între țările dezvoltate și cele în dezvoltare în domeniul bioeticii, bioetica și drepturile copilului, cercetări în proteomic, Educația în Bioetică și tinerii ș.a.

Istoricul bioeticii în țara noastră are debutul oficial după revoluția din 1989, practic în 1991, când academicienii *Constantin Maximilian* și *Ștefan M. Milcu* iau inițiativa înființării primului organism din țara noastră specializat în Bioetică: *Comisia de Bioetică de pe lângă Academia de Științe Medicale*.

În conducerea comisiei sunt cooptați și subsemnatul, căruia i se încredințează problematica bioetică a sfârșitului vieții, oncopediatrul *Sebastian Nicolau*, reprezentanți ai bisericii. Activă câțiva ani, odată cu trecerea în neființă a celor doi prestigioși inițiatori, problemele de bioetică sunt preluate de o nouă comisie, pe lângă Institutul și Catedra de Medicină Legală, condusă de profesorul *Vladimir Beliş*.

Între timp o frumoasă inițiativă aparține unor tineri studenți în medicină care pun bazele "*Grupului de Bioetică al studenților în medicină Constantin Maximilian*", animat cu multă vocație de tinerii *Consuela Badiu* și *Gabriel Raicu*.

În 2002 ia ființă „*Comitetul Național Român de Bioetică* – UNESCO, care reunește medici, cercetători, geneticieni, juriști, psihologi, preoți, filosofi, între primele sale acțiuni înscriindu-se lansarea unui „*Apel*” dat publicității sub titlul „*Îngrijorare*” care a deschis și lansat un amplu program de educație, aflat în continuare în desfășurare.

În 2005, sub egida Comisiei Naționale a României pentru UNESCO, *Comitetul Național Român de Bioetică* în colaborare cu Institutul Român pentru Drepturile Omului și cu sprijinul grupului de Bioetică de la Iași, animat și condus de prof. dr. V. Astărăstoie, are loc la Cheia un amplu simpozion, *Educația în Bioetică și Drepturile Omului* cu amplu ecou național.

Apar și alte organisme de bioetică cum sunt *Comitetul de Bioetică al Patriarhiei*, *Comitete de Bioetică din Ministere* (*Ministerul Sănătății*, *Ministerul Educației și Cercetării*) *din instituțiile de cercetări și universități*.

Bioetica devine *disciplină de studiu în unele unități de învățământ universitar* și apare și o publicație de profil care capătă repede ca urmare a valorii sale științifice, acreditare internațională: *Revista Română de Bioetică*, editată de colectivul de bioetică al Colegiului Medicilor de la Iași, animat și condus de prof. dr. V. Astărăstoie.

Bibliografie

1. Astărăstoie Vasile, Bioetică și biopolitică, Revista Română de Bioetică, vol. 4, nr. 3, 2006
2. Ervin Balász – Clonarea umană – aspecte pro și contra – în volumul „Educația în Bioetică și Drepturile Omului”, București 2006
3. Constantin Bogdan, Șerban Ursu, Bioetica în activitățile UNESCO – în volumul „Educația în Bioetică și Drepturile Omului”, București 2006
4. Alexandru Ecovoiu – Organismele modificate genetic. Dimensiunile actuale și bioetice ale transgeneziei - în volumul „Educația în Bioetică și Drepturile Omului”, București 2006
5. Gavrilovici Cristina – Bioetica în România, Revista Română de Bioetică, vol. 2, nr. 2, 2004
6. Scripcaru Gheorghe – Bioetica între științele vieții și drepturile omului, Revista Română de Bioetică, vol. 1, nr. 2, 2003
7. Sebastian I. Nicolau – Nevoia de bioetică. Începuturile învățământului universitar de bioetică - în volumul „Educația în Bioetică și Drepturile Omului”, București 2006
8. *** Bioetica – mijloace și căi de acțiune – Institutul Român pentru Drepturile Omului, București 2004